

Skärning och snesning.

Bilder och anteckningar från Mangskogs socken, Värmland, och dess omnejd
af

Nils Keyland.

1. Haverskäring och haversnesing.

Man håller före, att i *haverskäringa*¹ bör en upptagerska kunna följa skärarn, då hafren är medelmåttig. Är hafren tunn, blir upptagningen, *opptainga*, gifvetvis ett lätt göra. Men är den *tjock* (ymnig) och *står fint*, så att skärarens arbete ej försenas, då får, isynnerhet om denne är rask, upptagerskan ofta ett så drygt knog, att hjälp behöfves. Det är vanligtvis mannen som skär, kvinnan som tar upp, ehuru det likväl finnes många, som äro slängda i båda-dera, i både *skäring* å *opptaing*.

Vignetten, fig. 1, framställer en person sysselsatt med hafreskäring.

¹ Hvad här afhandlas rörande *haverskäring* gäller äfven om *byggskäring*. Bygg, korn, odlas numera dock ej så allmänt.

Fig. 2. Enkel māj.

Fig. 3. Skārgang.

Med *mäja* (obest. *mäj*) menas det med skärning sysselsatta arbetslaget, män och kvinnor tillsammans. Fig. 2 visar en sådan bestående af endast två personer, *enkel mäj*. Där två eller flera par följas åt i *mäja*, säges man gå i *skårgang*, fig. 3.

Skärarens redskap utgöres af *lejen*¹ och *örve* med *bläxen*.

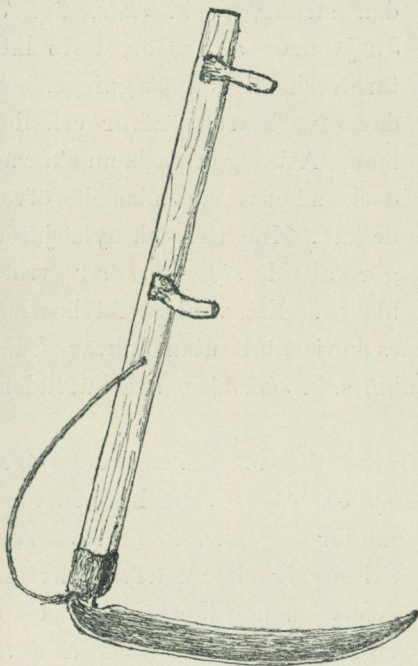

Fig. 4. Lie och orf med bläx.

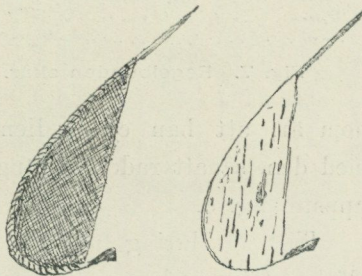

Fig. 5, 6. Bläxar.

Fig. 4 visar *leje* samt *orf* af den på orten vanliga typen. *Bläxen*, fläkten, består här helt enkelt af ett videspö, inpluggadt inom ringen med ena änden och instuckt i ett litet hål på *orfvet* med den andra. Någon *bläx* är egentligen icke detta, men användes provisoriskt som sådan rätt ofta. Den hjälper alltid något till att skjuta den fallande hafren rätt. Mera verksamma äro de af fig. 5 och 6 åskådliggjorda inrättningarna, hvilka vid svängningen med *orfvet* frambringa

¹ För skärning användas mestadels nya, breda liar, *skårlejer*. Efter några års bruk, när de hunnit bli slitna, anses de olämpliga för detta ändamål och begagnas då uteslutande i slättern.

vinddrag. Den ena af dessa är försedd med ett stycke utspändt blaggarn eller säckväf, den andra med näfver.

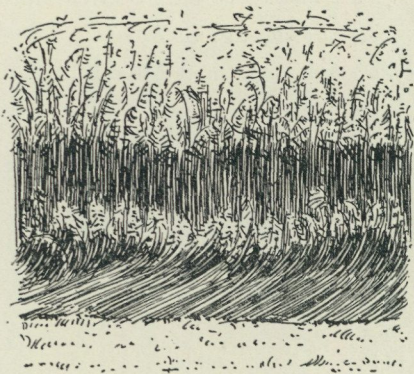

Fig. 7. Regelbunden skår.

nom är, att han ej för lien alldeles horisontalt utan buktar nedåt med den, så att rader af längre stubb, s. k. *skårhûve*, skårhufvuden, uppstå, fig. 8.

Till förklaring på hvad här framställts, må fig. 2 och 3 tjäna. Efter *skärarn* kommer, såsom där synes, *opptaerska*, hvilken hop-samlar den skurna hafren, *skåren*, till *necker* eller kärfvar, hvilka synas kastade här och där. Upp-tagerskans göra kallas *te å ta opp i åkern*. Detta är nog så

Fig. 8. Skårhûve.

tungsamt, helst om hon är gammal och har svårt för att kröka rygg.¹ För hvarje *fange*, fång, hon samlar² måste hon gå framåt-lutad, i det hon samtidigt rör sig baklänges. När fångtet skall bindas, reser hon sig upp. Bindningen verkställes olika, såsom följande teckningar visa. Fig. 9 a—f.

¹ Ett plågoris för upptagerskorna äro s. k. *udon*, taggiga ogräs, såsom *galeopsis tetrahit* och *circium arvense*, hvilka sticka i händerna och förorsaka värk, t. o. m. blodförgiftning. Att förhindra detta begagnas ofta fingerlösa vantar, s. k. *opptagers-hansker*.

² Upptagningen verkställes med händerna, åtminstone numera aldrig med till-hjälp af krok.

Beträffande ställningen härunder se fig. 2. Med tillhjälp af båda händer utviker binderskan, stående rak, ur den *från* sig vända sidan af fånget tvenne testar, fig. 9 a, hvilka snos ett slag omkring hvarandra, fig. 9 b — detta är ett sätt, kanske ock det vanligaste, att tillaga bindslet. Eller ock frånskiljer hon med högra handen en

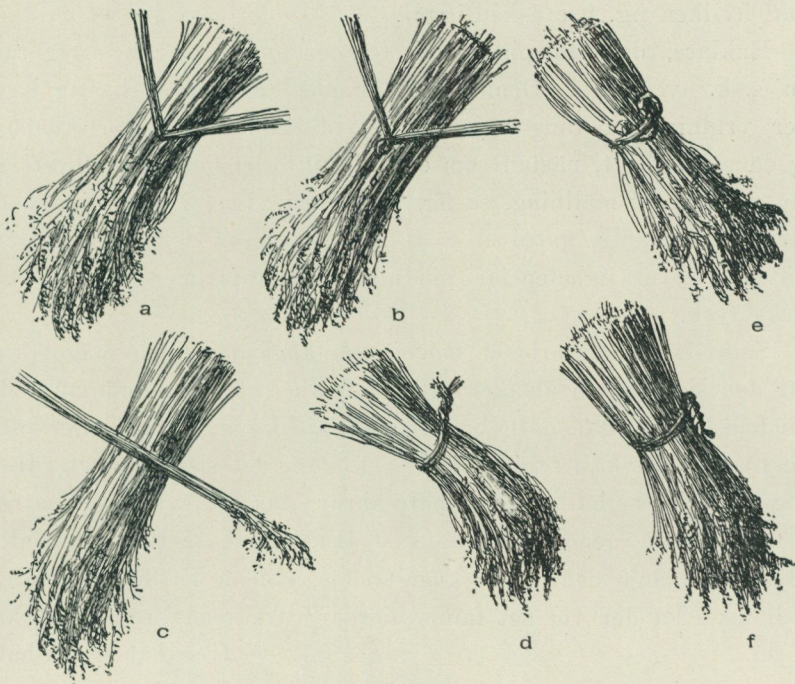

Fig. 9 a—f. Bindning af necker.

tafve ur fånget och placerar denna tvärs öfver den *från* sig vända sidan på det sätt fig. 9 c anger. Detta är det andra sättet. Härför fordras emellertid, att hafren är långväxt, om bandet skall räcka till, annars användes första sättet.

Fortsättningen, andra tempot, blir nu densamma i båda fallen. Med hvar hand griper hon stadigt om de hornformigt utstående testarne, d. v. s. ändarne af bandet, i det hon samtidigt fäller ned fånget, så att detta kommer att hvila med roten öfver *högra* knät. Härigenom vänder sig motsatta sidan af fånget upp. I detta läge tvinnas de båda testarne några slag om hvarandra, fig. 9 d, hvari-

genom liksom en *tange*, skaft, erhålles. Här af formas knuten på, såvidt vi känna, två principiellt olika sätt. Fånget behålles fortfarande i oförändradt läge. Med tillhjälp af båda tummarne tryckes nu den åt sidan vikta *tangen* ned under bandet, hvilket samtidigt fasthålles stadigt med de andra fingrarna. Härigenom erhålles en *knut*, hvilken fig. 9 e åskådliggör.

Enklare, dock knepigare och för den ovane svårare att göra är den s. k. *vreknuten*. Denna åstadkommes genom en hastig knyck eller vridning af *tangen* just nere vid bandet. *Tangen* »knäböjer» sig därvid hastigt, nästan som en fällknif faller ihop, och blir stående i en nedkrympt ställning, se fig. 9 f, hvarur den ej heller sedan förmår resa sig. *Vreknuten* är fullt lika säker som den förut beskrifna knuten. I verkligheten är bindningen knappt mer än ett ögonblicks verk.

Sålunda fortgår arbetet *skårvis*, så länge där finnes något kvar. När den sista fliken af åkern skall afmäjas, plägar man ännu understundom enligt gammalt bruk anställa liksom en jakt eller täflan om, hvem som skall *ta harn*,¹ d. v. s. göra det sista hugget. Harar pläga nämligen hålla till i hafreåkrar, där de isynnerhet nattetid anställa skada genom att afäta stråna. En hare tänkes nu alltså dölja sig bland den ännu kvarstående säden, och det är han som skall tas. På den tid det fanns björnar i trakten — sådana brukade

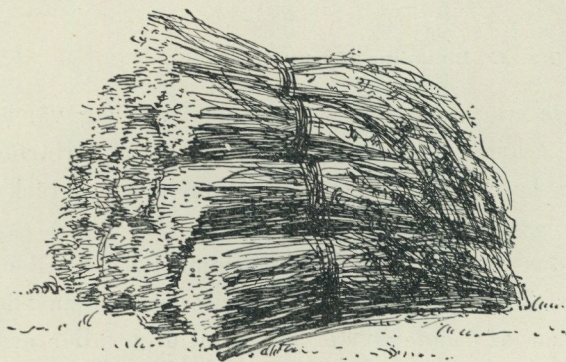

Fig. 10. Hög af necker.

äfven hälsa på i hafreåkrar — benämndes den här omtalade afslutande täfningen ibland också *te å fange björn*. Angående bindningen af sista neken skola vi yttra oss här längre fram.

Till att hopplocka de på åkern spridda

¹ Taga haren. Själfva täfningen kallades i Gräsmark enligt Jan Magnusson *mota haren* (mot haern).

neckerna eller *neckrån*, se fig. 2, 3, få barnen ofta hjälpa till. Neckerna läggas i högar om tolf i hvarje, fig. 10, med toppen åt norr eller väster, helst i raka rader från ände till ände af åkern.

Sedan *hopplückinga* sålunda är afslutad, börjas uppsättningen af säden för torkning, antingen genom *muging* (äfv. *moging*) eller *snesing*. Åtminstone längre tillbaka var *muging* mera vanlig, troligen för resten det enda sättet.¹ Numera *sneses* säden för det mesta. Vid *mugning* resas hafverneckerna i två rader med topparne mot

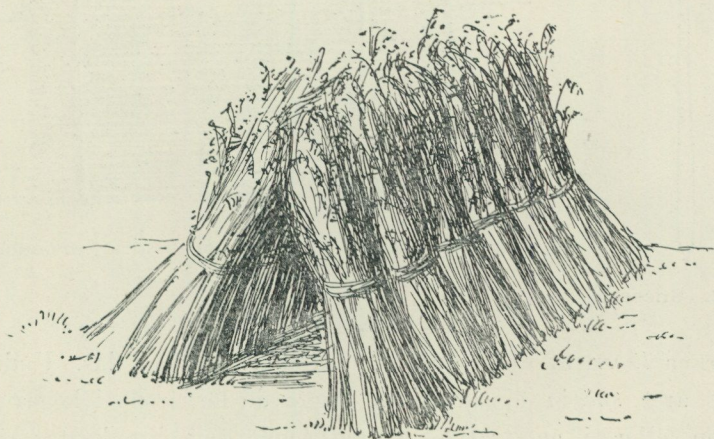

Fig. 11. Muge.

hvarandra, 6 necker i hvarje rad. Fig. 11 visar en muga, *muge* (fem.). Jämför fig. 3, å hvilken, längst till vänster, synas mugor på en aflägsen myråker.

¹ I vissa socknar af Värmland mugas hafren ännu allmänt. Vi anmärka här, att dessa anteckningar strängt gälla Mangskogs socken eller dess närmaste omnejd. Allmänna regler, gällande för hela provinsen, vore nästan omöjligt att uppställa. Ty till den grad växla sätten att skörda, att tillvarataga grödan o. s. v. äfven på detta begränsade område.

Bönderna i Mangskog äro nu af den åsikten, att *muging* är mindre förmånlig än *snesing*, emedan säden i mukan lätt blir nedprässad mot marken af regnet och följaktligen mera hårdtorkad.

Under 1907, som var *grönår* (hafren måste då skäras grön), trodde man sig emellertid göra den iakttagelsen, att den skurna hafre, som stod i mugor på marken, fortfarande *drog mat* och *fastnade i kornen* (upptog näring och mognade), under det att den, som stod på snes, fortfarande förblef grön med slö och hopskrumpen kärna.

Till snesning användes s. k. *sneser* eller *snesstörer* af ungefär 2 meters längd, fig. 12. Sådana tillagas vid den tid på försommarn,

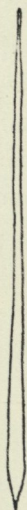

Fig. 12. Snestör.

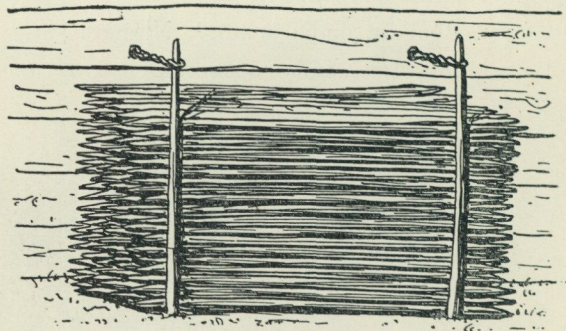

Fig. 13. Hög af förvarade snesstörar, sneshög.

då barken *löper*, af unga granar, hvilka kvistas och flås. Under den tid af året *snesån* ej användas, ligga de förvarade i högar under uthusen eller i en trafve bredvid logdörren; hit kastas de vid inbärgningen af säden, fig. 13.

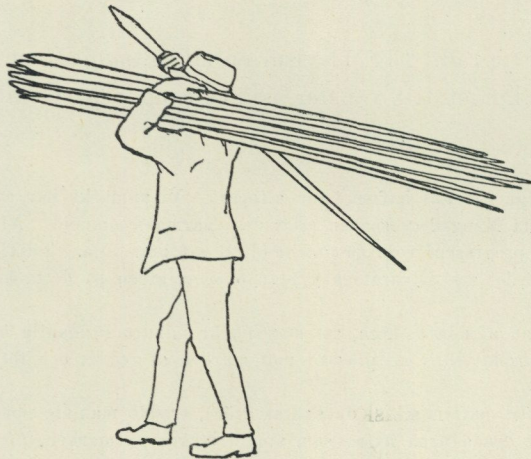

Fig. 14. Sneshörl.

Då säden skall snesas, bäras snesstörarne från högen, fig. 13, ut på åkern och kastas där öfver sädeshögarne, en för hvarje, fig. 15. Störarne hållas på vänstra axeln under bärningen; och för att förhindra, att de åka isär, och bli ståendes pekande i alla riktningar, hvilket dessa glatta don

så lätt göra, stöder man dem med en hjälpsnes, hvilande öfver högra axeln på det sätt fig. 14 visar.

Efter *snesbäringa* kommer *oppbüttinga*. Är marken torr och hård, gör man sneshålen med tillhjälp af järnspett, i lös åker däremot direkt med snesstörarne. När en snesstör blifvit, som man tycker, tillräckligt djupt nedstött i marken, tilltrampar man jorden omkring den, för att den skall stå stadigt. Snesarne sättas sålunda upp åt söder sida af högen, fig. 16.

Fig. 15. Snestörar utkastade på sädeshögarne.

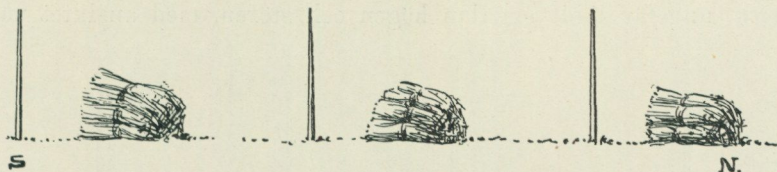

Fig. 16. Störar uppsatta för snesning.
S betecknar söder, N norr.

Så till sist kommer *snesinga*, ett arbete som ofta utföres efter kvällens inbrott och som sedan, om så behöfves, pågår till fram emot midnatt, helst om det är månljust. I senare fallet säges man snesa i *tongelsken*, ett synnerligen angenämt göra.

Sedan snesstören blifvit uppbuttad i backen — eller kanske egentligare nedbuttad —, uppträdes på densamma först den s. k. *fothneka*, fotkärfven, fig. 17, eller *fothneckrån*, då två användas, fig. 18. En och två *fothnecker* begagnas ömse af olika snesare. I förra fallet trädes, som vi se, stören *midt igenom* neken, i senare fallet *innanför banden*. I somliga byar begagnas ej fotnek alls utan i dess ställe en i snesstören inslagen spik, afsedd att uppbära säden, fig. 19. Detta af det skäl, att fotneken af somliga tros torka långsammare i kornet, hvilket den ju ock faktiskt måste göra, när vipporna på detta sätt nedbäddas under nästa nek, jfr fig. 20, 21. De däremot, som använda fotnek eller fothnecker, hålla före, att denna omständighet

betyder så föga mot den fördelen, att den med säd tyngda snes stören får ett ordentligt stöd, fig. 22, hvarigenom den hindras att vridas och bräckas af stormen. Jfr därmed fig. 23. Med fotneken, eller fotneckerna, förfares olika. Somliga snesare tvinna, såsom fig. 20 visar, toppen däraf ett slag omkring stören och trycker nästa nek ned öfver denna, fig. 21. Andra däremot trycka först ned bottenneken ett stycke i fotneken; härigenom delas denna senare uppåt i två hälfter, hvilka svepas omkring bottenneken, se fig. 22.

Fig. 20 och 21 visa, hur en nek slås ned på stören. Detta sker alltid snedt igenom bandet; i annat fall sitter den ej säkert. I fig. 24 beteckna bokstäfverna *N*, *S* väderstrecken, norr och söder. *a* anger snesarens plats, *b* är sädeshögen, som skall uppsättas på stören, jfr fig. 10, *c* den i marken nedslagna snesstören. Där står alltså, som vi se, *snesern* ungefär midt emellan högen och stören, med ansiktet vändt

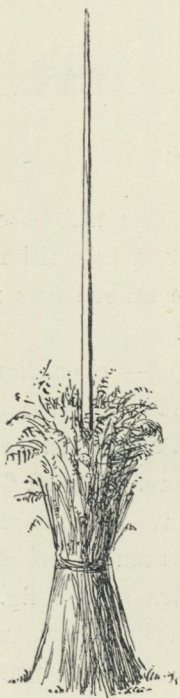

Fig. 17.

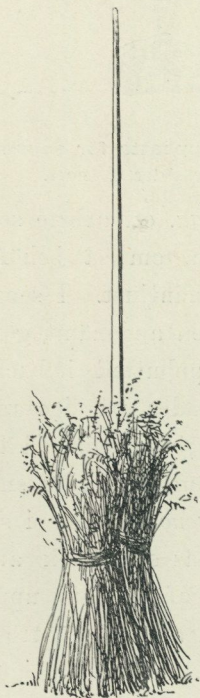

Fig. 18.

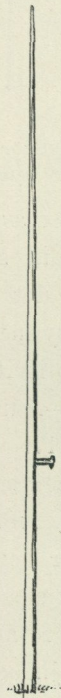

Fig. 19.

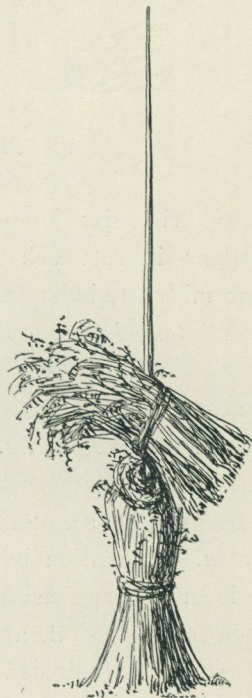

Fig. 20.

Snesning.

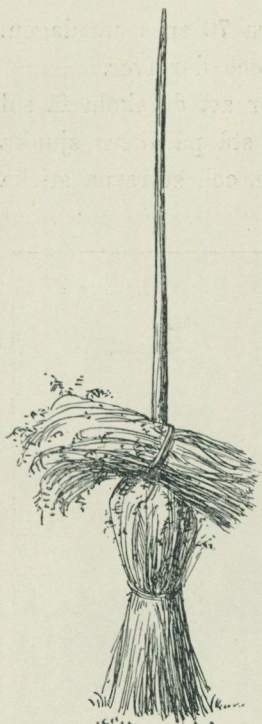

Fig. 21.

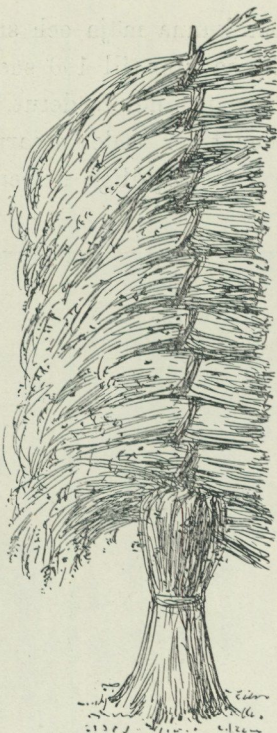

Fig. 22.

Snesning.

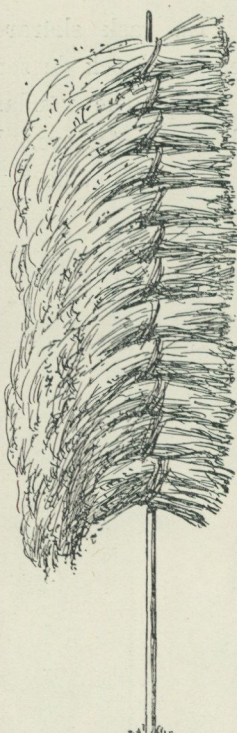

Fig. 23.

åt vänster. Med höger hand¹ griper han nek efter nek af högen, slungande dem kraftigt och träffsäkert på störens spets, så att denna, såsom nämnt, tränger in på ena sidan om bandet och ut på den andra. Med höger hand öfver roten af neken och vänster hand öfver toppen trycker han sedan ned den horisontalt så långt den går. Vana och starka snesare drifva understundom två necker samtidigt på stören, och måste i så fall dessa två handteras med beräkning, att störspetsen tränger genom banden på snedden såsom förut framhållits. Jfr bandens inbördes läge i fig. 22 och 23.

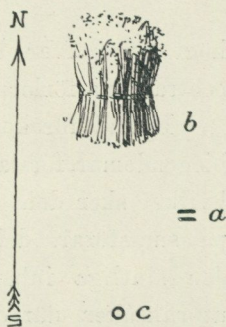

Fig 24.

Snesarns ställning vid snesningen.

¹ Det behöfver väl knappt påpekas, att snesarns ställning blir här helt omvänd, ifall han är vänsterhänt.

En rask skärare bör kunna mäja och snesa 70 snes om dagen. Det finnes ock de som hinna upp till 100 snes och däröfver.

Topparne vändas, som nämnt, söderut, för att de skola få sol och torka fortare. Under tiden sädessnesarna stå på åkern sjunka neckerna ihop, de förlora sitt prydliga utseende, och störrarna sticka

Fig. 25. Torkade hafresnesar.

högt upp öfver toppneken. De vridas ock hit och dit af blåsten, och raderna förlora så småningom sin regelbundna karaktär, jfr fig. 25.

Ibland förekommer, att man från s. k. *utbruk*, aflägsset liggande biegender, forslar hem hafregrödan direkt utan att snesa den på åkern, hvilket sker dels emedan man kanske där i utbruket saknar tillgång på snesstörrar, dels emedan man vid hemgården lättare ombesörjer den slutliga inbärgningen vid kinkig väderlek. Fig. 26 visar en utbruksåker, där den nyskurna hafren just håller på att bortforslas. En person är sysselsatt med att bära af, och en fullastad vagn synes längst upp på backen. Hur sedan den hemkörda hafresäden upp-

snesas i närheten af kornladan, hopgyttradt och utan egentlig ordning, synes å fig. 27.

Vi tala här till slut i detta sammanhang om bindningen af sista neken, *löckneka* (eller *löktneka*), som längre tillbaka var så godt som obligatorisk och förekom i hvar gård, men förutskicka — efter Johannes Sjöqvist, Långnäs, Gräsmark — en uppgift om förekomsten af äfven en *första nek*, för oss ej känd under någon särskild benämning. Vår

Fig. 26. Utbruksåker.

sagesman säger: »Den första neken en skär i skåranden lägges i sädesladan i nedersta flon (laget, hvarfvet), afvigt mot den andra, det vill säga med toppen ner», hvarpå han fortsätter: »Men den sista neken skall man gömma till julmat åt fåglarne.» Här afses till form och storlek vanliga kärfvar.

Enligt Anders Danielsson från Årbotten i Gunnarskogs församling beseglades skärningsarbetet därmed, att man på sista kärfven satte två band i stället för ett. Vi äga inga närmare uppgifter om användningen af denna löktnektyp, men tillfoga, att den hopbands till vanlig storlek och vanlig form af det för året från åkern *sist* upptagna fånet och att den ej underkastades vidare putsning, fig. 28.

Fig. 27. Håfre från utbruksåker uppsnesad vid kornladan.

Enligt meddelande af Inga Maria Nilsdotter i Bjurbäcken, Mangskog, förekom ej längre tillbaka, att man till löktnecker tog hela kärftar till julmat åt kreaturen, som då aldrig fingo spannmål, än mindre till fågelmat.¹ Vi anmärka, att de erfarenheter man gör om de olika gårdsfolkens uppfattning af hushållning och sparsamhet i det fallet varierar högst betydligt. Man finner, att än spelar snålheten in, än förmögenhetsvillkoren, hvilka i småbruket ju verkligen kunna förbjuda användningen af sådan lyx.

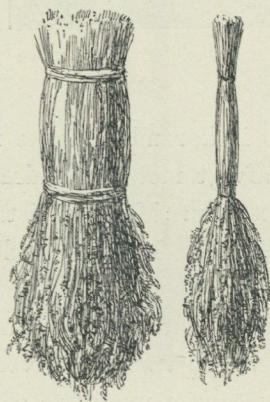

Fig. 28. Fig. 29.

Löktnecker.

Vi öfvergå härmed till de dekorativa löktneckerna. I en anteckning efter riksdagsman Jan Magnusson i Granbäckstorp, Gräsmarks socken, heter det om »löcknek»: Vid skör-

¹ En motsvarande uppgift finnes från Ytterhogdal i Härjedalen.

dens slut bindes af *sista kärften* en liten kvast, som klipptes och putsas.¹

Vi tro oss af Jan Magnussons knapphändig meddelande jämte af annat kunna sluta oss till, att den af honom åsyftade »löckneken» hade den form, som här schematiskt blifvit åskådliggjord genom fig. 29. Af dess ringa storlek att döma har den, liksom de tre följande i serien, sannolikt varit ombunden med lintråd i stället för halm. Frånsett storleken och den mera omsorgsfullt gjorda hopsättningen liknar den till det yttre fullständigt den löcknek, som visas i fig. 28, det är en näpnare, dekorativ upplaga af samma. I förhållande till de näst följande, stiliserade exemplaren, fig. 30, 31, 32, bär den däremot grundtypens enkla prägel. Vi tillfoga, att löcknecker af denna typ för resten förekommit allmänt inom orten.

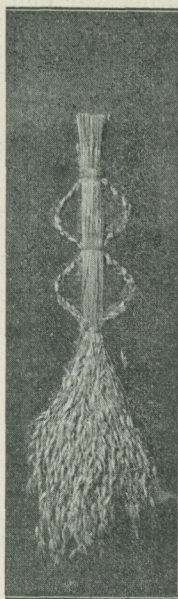

Fig. 30.

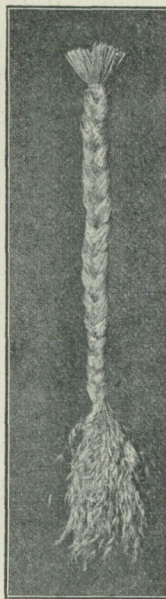

Fig. 31.

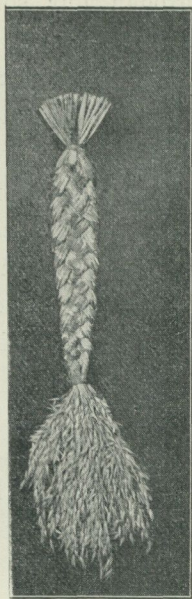

Fig. 32.

Löcknecker.

Hvad man i Jan Magnussons meddelande särskildt fäster sig vid är, att neken, naturligtvis efter utsortering af de finaste stråna, förfärdigades af *sista skärandskärften*. Såsom nästföljande uppgifter

¹ Ett utförligare refererande af våra anteckningar om användningen af dessa kärftar faller ej inom ramen här, men vi anmärka, att samtliga de, som visas i fig. 29, 30, 31, 32, upphängdes liksom till prydnad å framväggen (fig. 29) eller i *högsätvråna* (främre vrån, hedershörnet) inne i stora rummet (fig. 30, 31, 32) och att de fingo hänga där till julkvällen. Fig. 29, 30 utdelades då till kreaturen under iakttagande af vissa ceremonier, fig. 31, 32 utsattes till mat åt fåglarna.

ge vid handen, iakttages åtminstone numera ej alltid denna regel.

Nils Nilsson i Bjurbäcken, Mangskog (född i Västra Emtervik, grannsocken till Mangskog)¹ har egenhändigt förfärdigat det i fig. 30 åskådliggjorda originalet, som nu finnes förvaradt i Nordiska Museets samlingar, och upplyst oss om — bland annat — att halm-materialet därtill utsorterades efter skärningens slut ur den mäjade grödan hur som helst, och att det var den sista nek som bands i skåranden. De flätade buktningarna på sidorna kallas *uddar*, och som vi se har åstadkommandet af dessa kräfft ett tredje band. Uddarna målades ibland gröna.

För de två sista löktneckerna i serien, fig. 31, 32, hvilka likaledes förvaras i Nordiska Museet, är Inga Maria Nilsson i Bjurbäcken, Mangskog, mästare. De bestå, som synes, af tvenne flätor, den ena hopsnodd af tre, den andra af fem halmtestar. Materialet (*vörtje*) samlades ur snesarna på åkern, stundom äfven på logen, sedan säden blifvit inbärgad.

2. Rûgskäring.²

Följande afvikelser äro att iakttaga här:

Bläx begagnas ej.

Två kvinnor taga i regeln upp efter en skärare.

Inga handskar begagnas, enär sådana *udon* som i hafreåkrarna ej förekomma bland rågen.

På en rågsnes räknas vanligen endast 10 necker, emedan ej gärna 12 få plats på stören.

I rågsnesar användas omväxlande 3, 4 och 6 *footnecker*, hvilka hopbindas i toppen till en s. k. *hatt*, se fig. 33. Allt eftersom olika antal fotnecker brukas, få snesarna olika utseende.³

¹ Denne sagesmans bild presenteras å själfva inledningsfiguren.

² Härmed afses skärning af åkerråg. Skördandet af svedjelandsrågen tillgick på helt annat sätt och betraktades nästan som en särskild andtimma.

³ Det är gifvet, att om flera fotnecker användas, få flera necker inalles rum på stören. De, som begagna sex necker i *hatten*, räkna följaktligen ofta 12 necker på rågsnesen.

Just som allt var slut, det sista uppmäjdadt och bundet, hojtade skårfolket på åkern så högt de orkade eller uppstämde (enligt Jan Magnusson) till och med ett trefaldigt hurra i afsikt att signalera det arbetet var lyktadt. Var man i grannskapet den förste att sluta skärningen, räknade man sig detta till heder.

Vi anförä för öfrigt ett par forntrosartade bruk som förekommit inom orten i samband med skåranden.

När skärningen skulle börja sade man: Hjälp oss Gu!

Vid skärningen af sista säden gjordes ett kors i hvardera hörnet af åkern, för att säden framdeles skulle växa bra.

Efter skärningen såväl af hafre som råg *rakas* åkern med en vanlig räfsa, en s. k. rifva med trätinnar. Se fig. 35. Detta kallas *te å rake stübben*, *haverstübben* eller *rågstubben*,

beroende på hvad det är. De här och där kvarliggande stråna hopsamlas på detta sätt och hopbindas i s. k. *bósnecker* eller *bóstuller*,¹ hvilka uppfästas på snesspetsarne här och där, fig. 34. Tillvaratagandet sker med största omsorg, äfven där valutan ej motsvarar besväret; af de växande gudsgåfvorna bör intet få förfaras. Blir af stråna ett och annat kvarstående eller kvarliggande, så »ser det så illa ut», och felet måste afhjälpas. Man iakt-

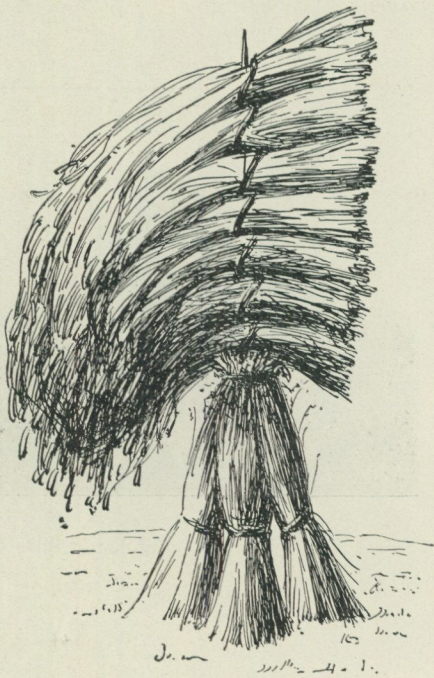

Fig. 33. Rügnes.

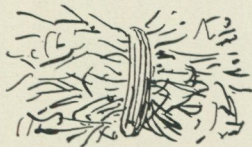

Fig. 34. Bósnek.

¹ Denna benämning användes ofta om oformligt skapade, småväxta personer, särskildt kvinnor.

tager alltså än, om ock ej allmänt, en och annan rest eller ett och annat spår af gammaldags, nu så småningom försvinnande, dyrkan af öfvernaturligheten hos de krafter som äro i verksamhet i *år-
vägens* utveckling.

Fig. 35. Räfsning af rågstubb.